

CARLQUIST SUKU TAMPEREEN RAKENTAJANA

JA KOSKIENPERKAAJANA 1771 - 1808

- Kun minä 26: Toukokuuta klo 4 iltapäivällä lähdin Tampereelta Tutkijakunnan tehtävissä ja olin matkustanut 2: mailia maantietä Messukylän ja Kangasalan pitäjien läpi - saavuin samana iltana Oriveden järven rannalle" - Näin alkaa Lauri Juhana Ehrenmalm raporttinsa Läntisen Tutkijakunnan läpikulkuvesitie (durchfarten) kysymyksestä 28.1.1727. Kertomus perustui siihen matkaan jonka L.J.Ehrenmalm suoritti kuninkaan asettaman Läntisen Tutkijakunnan toimeksiannosta keväällä 1726 tutkiakseen Päijänteen-Lempäälän-Nokiankosken-Kokemäenjoen - Porin reitin avaamismahdollisuuksia. Samana päivänä Ehrenmalm jätti kuningas Friedrichille samasta asiasta kirjelmän jossa hän luettelee ne syyt jotka olivat vesiväyläselvityksen perusteina: Perustutkimus maan "yleisen hyödyn ja edistämisen vuoksi" manufaktuuri ja vuoriteollisuuden sekä tiiliteollisuuden edistämiseksi - metsien hyväksikäytön selvittämiseksi - sekä läpikulkutieselvitys(durchfart) järvien ja jokien vesiuomien hyödyntämiseksi En utförlig Berättelse Om de Sjöars och Strömmarnas Beskaffenheet som kunna tjena till durchfartens befordran. "Perusteellinen selvitys", totta, Ehrenmalm selvittää yksityiskohtaisesti kaikkien tutkimuskohteen jokien, koskien ja järviältaiden pituudet, leveydet, syvyydet, virtaamojen voimakkuudet ja kivisyvyydet, sekä suosittelee mitkä vesiväylät tarvitsevat perkauksia. Kuljetusväyliä lisäksi hän suunnittelee koskien käyttöä teollisuuden tarpeisiin. Ehrenmalmin aikana koskia hyödyntävä vesimyllyteollisuus eli loistokauttaan. Hän ehdottaa myllyjen vesivoimaankin parannuksia perkausten avulla ja arvioi koskien vastaista arvoa manufaktuuri-teollisuudelle. Kun nyt luemme Tampereen

perustamishistoriaa ja Tammerkosken kunnostamisesta teollisuuden käyttöön, emme voi välttyä huomiolta, että rakentamisen historia on ennakoitu ja ohjelmoitu Ehrenmalmin yksityiskohtaisessa tutkimuksessa. Sadan vuoden aikana, 1754-1850, Ehrenmalmin tutkimus antoi perustan koskien kartoituksille ja perkaussuunnitelmille Tammerkoskessa, Nokianvuolteessa, Wiikinkoskessa ja Nokiankoskessa. Samoin siinä ennakoitiin teollisuuden rakentamisen tärkeysjärjestys myös Tampereella. Tiilitehtaan rakentaminen täällä avasi rakentamisen ja Tampereen ympäristöpitäjien metsistä hankittiin rakennusaineet. Rakennustyöt, joilla oli yleistä merkitystä, suoritettiin Ruotsinvallan aikana ja myöhemminkin kruunun töinä ja niihin komennettiin usein sotaväkeä. Ammattitaitoa rakennustöiden johtamiseen upseerit saivat jo koulutusvaiheessaan, sekä sota-ajan linnoitus- ja sillanrakennustöissä. Paras polyteknillinen opisto oli upseereille 1700-luvulla komennus Viaporin linnoitustyömaalle, jossa opettajina oli aikakauden parhaat insinööriupseerit ja arkkitehdit. Näin tapahtui Tampereellakin. Eversti J.L.Hästesko, Anjalan liiton johtaja ja sitten sodan jälkeen Tukholman Ladugårdstorgilla mestattu itsenäisyysmies komensi Tamperetta rakentamaan Viaporin linnoitustöissä kokemusta saaneen luutnantti, sittemmin kapteeni Carl Gustaf Carlquistin. Hän tuli Tampereelle jo ennen kaupungin virallista perustamista ja rakensi ensitöinään tiilitehtaan Nalkalaan 1773. Seuraava laaja rakennustehtävä oli viinapolttimon rakentaminen ja Tammerkosken perkaussuunnitelmien kartoittaminen.

Professori Voionmaa katselee Carl Gustf Carlquistia kulmiensa alta, kun

hän Tampereen historiassa sivulla 221 esittelee Tampereen ensimmäisiä asukkaita: "Tulokkaat 1782...tontti No 31 kapteeni ja kauppias Kaarle Kustaa Carlquistista muistuttaa sen ajan haaksirikkoutuneita säätyläisiä joita varsin runsaasti ajautui Tammerkosken rannalle." Tontti no 31 on nykyinen panttilainamon tontti Puutarhakatu 11. Carlquist ei "ajautunut" Tampereelle, hänet komennettiin linnoitusupseerina kruunun rakennustöiden johtajaksi jo ennen kaupungin virallista perustamista. Komennuksella olevilla upseereilla oli oikeus ja tapa hoitaa kruunun tehtävien ohella "omia asioitaan". Carlquist mainitaan kauppiasiksi, hän oli "traktööri" tontillaan, hänellä oli anniskelukapakka. "Hälläpyörä" ei siis ollut ensimmäinen kapakka tontilla. Viereisellä tontilla no 33 oli myös kapakka. Sen omisti Carlquistin vävy kapteeni Johan Reinholdt von Schantz, joka oli everstiluutnantti von Schantzin poika, muuttanut Pirkkalasta Tampereelle 14.10.1778 ja saanut ilmaisen tontin no 33 v. 1783. Hän oli viinapolttimon isännöitsijä jo Hästeskon aikana. Kapteeni von Schantzin puoliso oli Carl Gustaf Carlquistin toiseksi vanhin tytär Brita Helena, syntynyt 13.3.1749, kuoli 6.11.1828. Mieheensä kuoleman jälkeen hän asui Nokialla Wiikin kartanossa veljensä apen luona. Von Schantzin perhe oli jo toisessa polvessa Wiikin Brakeleitten metsästystovereita ja sotatovereita 1788-90 sodista.

Carl Gustaf Carlquistilla oli von Schantzin lisäksi kolme muuta vävää joista kaksi vaikutti Tampereella. Vanhin tytär Anna Katariina, syntynyt 6.6.1747 Luulajassa, kuollut Tampereella 31.12.1829, oli naimisissa Tampereen kaupunginviskaali Abraham Helsingin kanssa. Helsing oli syntynyt 15.10.1746 ja kuollut Tampereella 24.6.1812. Kolmas tytär Sofia Kristiina oli naimisissa lääninlääkäri Christian Gargerin kanssa. Gargerin perhe ei asunut Tampereella. Sensijaan 1759 syntynyt neljäs tytär, joka oli naimisissa ruotsalaisen upseerin kanssa, josta erosi, muutti äitinsä kanssa Tampereelle 1803. Isä Carl Gustf Carlquist kuoli seuraavana vuonna.

Tampereen rakentajalla Carl Gustaf Carlquistilla oli myös poika Nils Cristian Carlquist, joka kunnostautui 1788-90 sodissa ja kuoli Suomen sodan rintam-

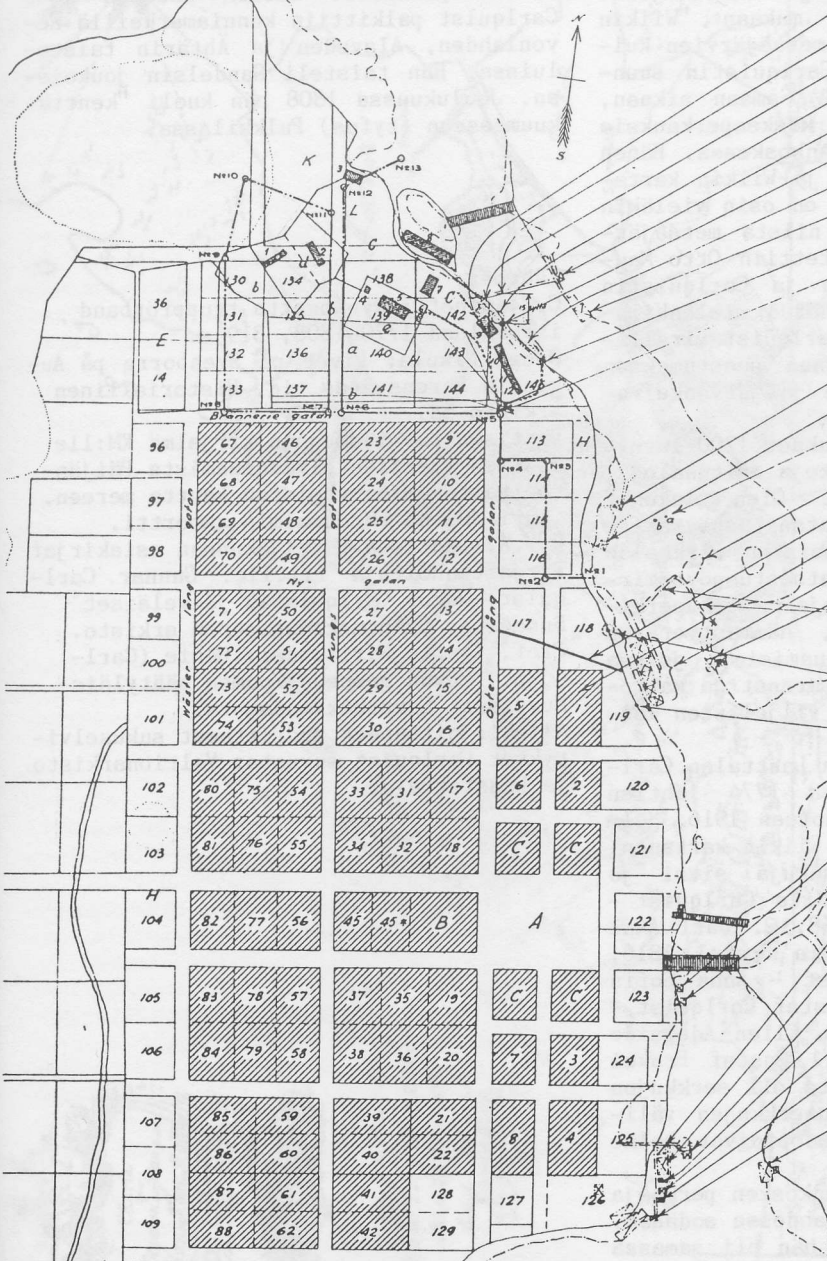
alla 1808 kapteenina. Nils C on tunnettu yhtä paljon sotasankarina kuin koskienkartoittajana ja perkaajana. Hän oli mukana jo 1778 kun Kuokkalan ja Nokian koskia perattiin. Silloin aloitettu Kuokkalan kosken kanavointi keskeytettiin mutta Nokian vuolteen, Wiikin kosken ja Nokian kosken perkauksia jatkettiin myöhemmin useaan otteeseen menestyksekkäästi. Nils Carlquist, silloin luutnantti, suoritti sotaväen avulla myös Tammerkosken perkauksia yläkoskessa ja nykyisen Satakunnansillan kohdalla. Tunnetun komean luonnonkiven "Annan Jussinkiven" hävittäminen ei kuitenkaan ollut Nils Carlquistin syytä kuten olen nähnyt epäiltävän. "Annan Jussin kivi" oli vielä koskessa pystyssä Nils C:n kuollessa sotarintamalla lavantautiin 1808. Sensijaan on varsin ilmeistä, että Nils C on "syypää" varsin tuntemattomaksi jääneen Tammerkosken ylittävän sillan suunnitteluun ja rakentamiseen. "Carlquistin silta" oli kosken yläputouksella ja se rakennettiin viinapolttimon tarpeisiin. Kyttälän puolella oli masuunin kohdalla jauhomylly josta siltaa pitkin vietiin viinapolttimoon Mäntinrantaan polttimon tarvitsemat päivittäiset jauhokuormat. Löysin sillan virallisen kartan mittausviraston arkistosta ja nimitimme unohtuneen sillan "Carlquistin sillaksi". Jälkeenpäin olen ruvennut epäilemään : isäkö vai poika Carlquist sillan rakensi? Kevättulva pyyhkäisi sillan koskeen nähtävästi 1806.

Nils Carlquistin asuinpaikka koski-perkausten aikana oli Pirkkalan Lauttalan virkatalo. Se sijaitsee nykyisen Nokian keskuksen tuntumassa Porin maantien varrella. Olen syntynyt Lauttalan virkatalon mailla ja kuollut lapsuudessani paljon mielenkiintoisia juttuja Nils C:n tekemisistä. Hän oli kansanmuistissa hyvin pidetty, huumorintajuinen ja monipuolisen kätevä käsistään. Lauttalan puustellin maalla, nykyisessä Porin maantiessä melkein kiinni on valtavan korkeaksi kasvanut lehmusröykä, jonka koskienperkaajakapteeni oli istuttanut. Ja siitä kymmenkuntametriä etelään oli lapsuudessani, noin 65 vuotta sitten, komea putous Laajanojassa ja siinä taidokkaasti rakennettu pärehöylä ja kevyt saha, jotka olivat myös Nils Carlquistin rakentamia. Lauttalan puustellin kohdalla Laajanojassa oli pari patoa ja siltaa niinikään kapteenin tekoa.

YLEINEN SELVITTELYKARTTA,

laadittu, Gust. A. Tuderuksen 1805 vuoden kartan pohjalle, jolle on lisäksi merkitty erinäisiä Walleniuksen 1820 ja 1825 vuosien karttojen mukaisia muutoksia, niin myös lisätietoja. Tuderuksen kartan N:o:illa 130-145 merkitsemät "tontit" ovat melkein kauttaaltaan n.k. Polttimo-alueita, eivätkä vielä v. 1805 kuuluneet kaupunkiin. Kärjessä tontit osoittavat 1805 vuoden aikuisia varsinaisia tontteja, sellaisina kuin ne olivat Limonin v. 1780 laatimalla kaupungin ensimmäisellä vahvistetulla tonttikartalla.

NÄSI JÄRVI

- Spiringille v. 1805 kuulunut polttimon varasto-
huoneen paikka.
- Ylimmän putouksen elin raja v. 1805.
- Lagerqvistin valtti perustettu v. 1808.
- Spiringin valtti todennäköinen paikka.
- Holanpään kartanon ylempi joushomylly.
- Längstjelmille v. 1805 tarkastetun tehdaspaikan
pohjoispuoleinen kirkki.
- Saman todennäköinen kaskipaikka.
- Holanpään kartanon "sahomylly".
- Engvistin valtti perustettu v. 1814.
- Polttimoalueen yläkärjessä "vfre erind" saden
kärjessä paikka. N.k. Sijuril puutalot, kalle
uuden 1820 vuoden kartan mukana teid
- Nordmanin valtti.
- Haggrenin valtti.
- N.k. "Möhlin kivet" a ja b.
- Wahlreninsoori, Känväsinsoori, Marichalm,
Käskensoori, lamp. N.k. v. 1825 II/a
- N.k. "Suuri" lastuajo.
- Haggmanin paperitehtaan tontti n:o 1.
- Paperitehtaan vesilaitokset Walleniuksen
v. 1825 kartan mukaan.
- Holanpään kartanon keskimmäinen
joushomylly.
- Kesken yllä paperitehtaalta Holanpään keskin
mäiselle joushomyllylle johtanut vanha jalk
silta (jouskuus escheslissesti mainittu pado
sikin); Walleniuksen v. 1825 kartan mu-
kaan.
- N.k. "Suuri" kivi, josta paperitehtaan ruuti
1783 vuoden kalteutuneen ja 1785 v. maa
herraan päätöksen mukaan alkoi.
- Ruutien päättymispaiikka silloisessa
vesilaitoksessa.
- Karvauhuons.
- Partkimylly.
- Lagerqvistin valtti 1820 kuvulla tapahtuneen
siirron jälkeen.
- Grekkin ja Lindströmin valtti.
- Brummertin partkimylly.
- Engvistin valtti 1820 kuvulla tapahtuneen
siirron jälkeen.
- Nordmanin valtti --
- Haggrenin valtti --
- Lundahlin tiiliruukin kraana.
- Holanpään kartanon alin joushomylly.

— Tuderuksen kartanviira v. 1805.
- - - - - Walleniuksen - - - - - 1820.
- - - - - 1825-26.
- - - - - Finlaysonin alueitten rajat Walleni-
uksen v. 1820 kartan mukaan sekä
pyykkinumerit.

0 100 200 300 400 500 Kyynärää } Suomen ja
0 50 100 150 200 250 300 Syllä } Ruotsin
0 10 20 30 40 50 60 70 80 90 100 Metriä } mittoja.

1 sylt = 3 kyynärää = 6 jalkaa = 72 tuumaa = 1,7814 m

1 kyynärä = 2 jalkaa
1 " = 0,5938 m
1 jalka = 29,69 cm

Nils C oli sotakokemuksistaan kuuluisan "Namurin sankarin", kapteeni Otto Mauritz Brakelin vävy. Hän meni 17 vuotiaana vänrikkinä naimisiin 16 vuotiaan Anna Helena Brakelin kanssa. Appi tunnettiin Nokialla rohkeana maanviljelystekniikan uudistajana ja rakentajana. Sukuarkiston tietojen mukaan "Wiikin kapteenin" suorittamat metsäjärvien kuivaustyöt olivat Nils Carlquistin suunnittelemia ja johtamia. Samaan aikaan, 1790-98 Nils C johti koskenperkauksia Tammerkoskessa ja Nokiankoskessa. Hänen virkatalonsa Lauttalan ja Wiikin kartanon maiden raja oli ja on osin vieläkin Laajanoja, joka alkaa niistä metsäjärvistä jotka osin kuivatettiin Otto Mauritz Brakelin toimesta ja Carlquistin suunnitelmien mukaan. Herää mielenkiintoinen kysymys: oliko Carlquist virallisesti oikeutettu antamaan suostumuksen ko. purojen perkauksiin ja järvenkuivauksiin kruunun puolesta?

Virkatalojen katsastukset 1700-luvulla olivat perin tarkkoja rituaaleja, maaherran suorittamia. Olen lukenut Lauttalan virkatalon katsastuspöytäkirjan vuodelta 1768 ja omistan Pirkkalan Hinttalan virkatalon katsastuspöytäkirjan vähän vanhemmalta ajalta alkuperäisenä. Ne ovat pitkiä, hämmästyttävän yksityiskohtaisia messuamisia, joissa luetellaan rakennusten saranat ja kattolankkujen paksuus, sekä viljelysten laajuudet ja maan laatu.

Wiikin Brakeleilla ja Lauttalan Carlquisteilla oli vuodesta 1774 lähtien paljon yhteistä aina vuoteen 1916, jolloin Torsten Brakel myi Wiikin kartanon. Brakelin Carlquistin sukuja sitoi jo viisi avioliittoa: 1. Nils Carlquist - Anna Helena Brakel 1758, 2. Carl Axel Carlquist - Johanna Sofia Brakel 1816, 3. Carl Gustaf Carlquist - Anna Sofia Brakel 1828, 4. Carl Gustaf Carlquist - Ellen Brakel 1858 ja 5. Ellen Adelaide Matilda Carlquist - Carl Gustaf Brakel 1910. Neljä avioliittoa oli serkkujen keskeisiä ja yksi pikkuserkkujen välinen. Lisäksi Brakelit adoptoivat kolme Carlquist perheen lasta.

Tammerkosken ja Nokiankosken perkaaja Nils C ehti olla myös kahdessa sodassa. Kustaan sodassa 1788-90 hän oli samassa yksikössä kuin tuleva lankonsa Carl Adolf Brakel, joka palkittiin upseeriarvolla ja rahapalkinnolla Porrassalmen taistelun kuriirina. Nils Carlquist taas

kunnostautui näkyvästi vuotta myöhemmin Parkuinmäen taistelussa. Siellä hän saarrosti venäläisten esikunnan ja otti vangiksi suomalaisen eversti G.F. Tigerstedtin 21.7.1789, joka mestaattiin ja teilattiin maanpetturina Rantasalmen teloituspaikalla. Suomen sodassa 1808 Carlquist palkittiin kunniamerkeillä Revonlahden, Alavuden ja Ähtärin taisteluissa. Hän taisteli Sandelsin joukoissa. Joulukuussa 1808 hän kuoli "kenttäkuumeeseen (tyfus) Pulkkilassa.

Lähteet:

C.G.Aminoff: Nyuppsatta truppförband i Finland 1770-1808, 319 s.
Oscar Nikula: Livet på Sveaborrg på Augustin Ehrenswards tid, Historiallinen arkisto 58.
Läntisen tutkijakunnan kirjelmä KM:lle koskien vesitien aikaansaamista Päijänteeltä Kokemäen vesistön kautta mereen. Lauri Juhana Ehrenmalmin raportti.
R.V.A. Läntisen tutkijakunnan asiakirjat Kirjastonhoitaja fil.lic. Gunnar Carlquist: Jakob Carlquistin jälkeläiset Suomessa. Sukututkimusseuran arkisto.
Prof. Kaarlo Wirilander: Udnie (Carlquist) suvun geenejä Suomen säätyläissuvuissa. Sukututkimusseura.
Allekirjoittaneen suorittamat sukuselvitykset Carlquist suvusta: Valtionarkisto ja haastattelut.

